

Az 1944-ben a nyomdai vállalkozásokat érő „sorscsapások” nem szűntek meg a háborút követő, demokratikusan induló új társadalmi kibontakozás eredményeként. 1948-ban a nagy nyomdavidalalatok államosításával kezdetét vette az a folyamat, amely 1949-ben a kis és közepes nyomdák állami tulajdonba vételével a magán nyomdai vállalkozások felszámolásához vezetett. A háború poklából kivergődő, az újrainduláshoz nagy akaraterevel hozzáfogó nyomdai vállalkozók tragédiája ezzel tetetődött.

BÁNFI SZILVIA

A szlovéniai magyar könyvkiadás. A szlovéniai magyar könyvkiadás 1961-től napjainkig a szlovéniai magyar irodalomból építkezik. Határon túli magyar könyvkiadásnak is nevezhető, amely a magyar nemzeti történelemből eredezteti a létét, de 1920 után, Magyarország trianoni elcsatolásától sajátos történelme is van. 1961-től 2004-ig összesen 80 szépirodalmi és tudományos magyar művet adtak ki Muravidéken. 1954-től napjainkig a Pomurska založba kiadó 81 magyar könyvet, főleg szépirodalmi műveket jelentetett meg szlovén fordításban. Ennek a könyvkiadásnak az arcéle nemcsak esztétikai, hanem etikai, nemzetfenntartó mércékkel is mérhető.

Hogy miért megkésve, csak a 60-as években alakult ki a magyar könyvkiadás Szlovéniában? Ennek több oka volt. 1920 és 1961 között a politikai és a történelmi helyzet nem kedvezett a magyarságnak. Ez a korszak csak magyar sajtótörténetet hagyott maga után, könyvkiadást nem. 1945 után szinte légüres térben tevékenykedett a muravidéki magyarság és újra kisebbségi helyzetbe került. Ekkor más nyelvi és társadalmi közegben kellett élnie, mint korábban. A második világháború után a magyar értelmiség zöme elhagyta a vidéket, nem voltak magyar tanítók sem a kisebbségi iskolákban. A politikai igazgatást a munkások és a parasztok vették át, de nem tudtak kulturális téren emelkedni. Az 50-es években Magyarországnak nem volt hatása Muravidékre, hiszen a szovjet zónába került, vasfüggönnyel volt elzárva. Az itteni magyarságnak nem volt alternatívája ebben az időszakban. Elkezdődött az azonosulása a jugoszláv értékrenddel.

Ez a folyamat egészen a 70-es évekig tartott, amikor kialakultak a magyarság önszerveződési formái. Már 1954-ben megalakult a Magyar Közművelődési Bizottság, a magyarság első érdekvédelmi szervezete. Az 1974-es alkotmány alapján új kisebbségi jogokat fogadtak el, amelyek lehetővé tették a nemzetiségi öngazgatási érdekközösségek létrejöttét. 1975-től létezik a Magyar Nemzetiségi Oktatási és Művelődési Érdekközösség, amely felvállalta a magyar könyvkiadást is a műkedvelő csoportok támogatása, a tömegtájékoztatás és a hagyományörzés mellett. Ez volt a muravidéki magyarság kulturális autonómiája kialakulásának kezdeti szakasza.

A 60-as évek progresszív politikai fordulatai a 70-es és a 80-as években kezdtek el hatni, majd a 90-es években jutott el ez a folyamat addig, hogy önálló kulturális intézményeket hozzon létre. A politikai és művelődéstörténeti folyamatok kihatottak a magyar könyvkiadásra is.

Jugoszlávia szétesése után, a szlovén rendszerváltást (1991) követően 1991-ben alakult meg a Muravidéki Magyar Nemzetiségi Öngazgatási Közösség nevű önkormányzati szintű érdekképviselet, amelynek két intézete lett társalapítás útján: 1993-ban alapították meg a Magyar Nemzetiségi Tájékoztatási Intézetet és 1994-ben a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézetet, amely felvállalta a magyar könyvkiadást is. Mindkét magyar intézet a magyarság közösségteremtésének érdekében jött létre és azóta is erősítik a magyarság túlélési stratégiáját. A Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet megalakulásával és működésével a magyar könyvkiadás önálló intézmény keretei közé került. Az intézet évi 70 milliós költségvetésének egyötödét fordítja könyvkiadásra. A kiadott magyar könyveket többnyire az 1998-tól működő Bánffy könyvesboltban árulják, 2004-től pedig a Bánffy Központban népszerűsítik őket. A Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet pályázati

kiírásokkal serkenti a könyvkiadást. A könyvek köteles példányait eljuttatja szlovéniai és a magyarországi könyvtárakba, közgyűjteményekbe. Tevékenysége túlterjed a Muravidék magyar lakta vidékein, hiszen együttműködik az egyetemes magyar értékrendet képviselő tudományos és kulturális magyarországi intézményekkel és a határon túli magyar intézményekkel is a Kárpát-medencében.

Ha korszakokként tekintjük a szlovéniai magyar könyvkiadást, akkor el kell mondanunk, hogy a 60-as évek korszakhatárt jelentettek. Vljaj Lajos költő hagyomány nélküli irodalmi közegben kezdte el az irodalomteremtés feladatát. Hasonló szerepe volt, mint a vajdasági Szenteleki Kornélnak, csak körülötte nem alakult ki mítosz. A 60-as években a szlovéniai magyar könyvkiadás még nincsen benne a magyarországi és a vajdasági könyvkiadási folyamatokban.

A 70-es években indul a *Tavaszwárás* nemzedék: Szúnyogh Sándor, Szomi Pál és Varga József már közösen lépnek az olvasóközönség elé. Továbbviszik a vlaji hagyományt. 1975-ben alakult meg a Szlovéniai Magyar Írócsoport mint önálló civil szervezet, elnöke Varga József lett. A kötetel rendelkező írók és költők közé tartoztak: Szúnyogh Sándor, Varga József, Szomi Pál, Bati Zsuzsa, Varga Sándor és Pivar Ella. Olyan kötet nélküli alkotók is tagjai voltak az Írócsoportnak, akik publikáltak a *Népújságban* és a *Muratájban*: Bernjak Elizabeta, Bence Lajos, Sz. Kanyó Leona, Rozsmán Erzsébet, Gábor Zoltán, Völgyi János, Dobosics József és Toplák János. Közös vállalkozásként, a regionális irodalmat erősítve a muravidéki, vasi és zalai költők közösen adták ki az *Összhang* antológiát 1979-ben. A 70-es években összesen 7 magyar könyv jelent meg.

A 80-as években a *Tavaszwárás* nemzedék írói, költői kezdtek kibontakozni, hiszen ebben az évtizedben szinte mindegyüknek két-három kötete is megjelent. Elsőkötetes alkotóként jelentkeznek Bence Lajos, Rozsmán Erzsébet, Gábor Zoltán és Szabó József. Újabb vállalkozásnak bizonyult az *Összhang* kétnyelvű antológia 1982-ben, amelyben a karintiai szlovén és a muravidéki magyar nemzetiségi költők versei jelentek meg. Új műfajként tűnik fel a könyvkiadásban az irodalomtörténet és a nyelvészeti tanulmány. Varga Sándor folytatja a helytörténetírást. Ebben az évtizedben összesen 19 magyar könyvet adtak ki.

A 90-es évek könyvkiadása már új társadalmi légkörben formálódott. Szlovénia megalakulásával új alkotmányra lett az országnak, és a rendszerváltás új követelményeket hozott a demokratikus, plurális szlovén társadalomban. A *Muratáj* (1988) folyóirat létrejötte után új alkotók is csoportosultak a folyóirat köré. Ebben az évtizedben 13 író alkotott publikálást rendszeresen: Balazsek Dániel, Bence Lajos, Cimmermann Toplák János, Göncz László, Göntér János, Halász Albert, Hagymás István, Kerescmár Rózsa, Kocon József, Szabó Mária, Varga József, Varga Sándor, Vida János és Zágorec-Csuka Judit. Ezt az évtizedet a műfaji sokszínűség jellemzi. A szépirodalom mellett megjelentek a történelmi és helytörténeti, egyháztörténeti, irodalomelméleti művek, a néprajzi, a nyelvészeti munkák, a gyermekirodalom, a hagyományörző irodalom, a filmesztétika, az ifjúsági irodalom, a képzőművészet, a népmesegyűjtemények, a memoár-irodalom és a doktori disszertációk kibővített formában, illetve könyvformában. Ez műfaji fejlődésnek tekinthető, de még mindig nem keletkeztek nagyepikai művek, pl. nem írtak regényt. Annak ellenére, hogy kialakultak bizonyos irodalmi kapcsolatok és publikálási lehetőségek a magyarországi kiadókkal és szerkesztőségekkel, mint pl. a székesfehérvári *Árgussal*, a Zalai Írók Egyesülete lapjával a *Pannon Tükörrel*, a budapesti *Kortársal*, vagy a kolozsvári *Korunkkal*, még mindig hiányzott a muravidéki magyar irodalom recepciója, vagyis befogadás-esztétikája, kritikai és irodalomtörténeti feldolgozása Magyarországon. Ezzel párhuzamosan hiányzott még a muravidéki magyar könyvek szélesebb terjesztése is az anyaországban, illetve csak ekkor kezdődött mindez kialakulni. A Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet intézményesen átvette 1994-ben a könyvkiadást a nemzetiségi önkormányzatoktól, és számos kapcsolatot alakított ki a magyarországi kiadókkal és intézményekkel pl. a győri Hazánk Kiadóval, a budapesti Hadtörténeti Múzeummal, a Maribori Egyetem Pedagógiai Karának Magyar

Nyelvi és Irodalmi Intézetével, a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumával, a lendvai Studio Artis Kiadóval stb. Ebben a korszakban a szlovéniai magyar könyvek száma megsokszorozódott. Elsőkötetes szerzőként jelentkeztek: Bence Utrosa Gabriella, Cimmermann Toplák János, Göncz László, Halász Albert és Zágorec-Csuka Judit. Folytatódott Bence Lajos, Kerescsmár Rózsa, Szűnyogh Sándor és Varga József pályafutása. Sikeres törekvésnek bizonyult az *Igét Őrízve* szlovéniai magyar költők antológiája, amelyet 1998-ban adtak ki, és három muravidéki magyar költőnemzedék verseit tartalmazta. A 90-es években összesen 34 magyar mű jelent meg.

A 2000-es évek (2000–2004) közötti korszak magyar könyvkiadására jellemző a műfaji változatosság és a könyterjesztés hatékonyabbá válása, valamint az irodalmi kapcsolatok mélyítése. Bence Utrosa Gabriellának, Göncz Lászlónak és Zágorec-Csuka Juditnak kedvezően alakult az írói, költői, valamint tudományos pályafutása. Új műfajként jelent meg a történelmi regény: Varga Józseftől 2001-ben *A lendvai vár kapitánya* c. regénye és Göncz Lászlótól 2003-ban az *Olvadó jégcsapok* c. műve. Mindkét mű sikerkönyvek számított Muravidéken. Új műfajként jelentkeznek még a könyvészeti, könyvtörténeti és művészettörténeti művek is, mint pl. Zágorec-Csuka Judit *Gábor Zoltán festőművész portréja* c. monográfiája (2000) és *A szlovéniai magyar könyvillusztrátorok* c. tanulmánykötete (2003). A Magyar Köztársaság Kulturális Örökség Minisztériuma és a Szlovén Művelődési Minisztérium támogatásával két történeti mű, azaz könyv formában kibővített disszertáció is megjelent: Göncz László *A muravidéki magyarság 1918–1941* (2001) című és Kovács Attila *Föld-reform és kolonizáció a Lendva-vidéken a két világháború között* (2004) című műve. Létrejön a fordításiirodalom szlovén nyelvre, amely a megelőző korszakokban egyáltalán nem volt jelen. Zágorec-Csuka Judit két verseskötete jelent meg 2001-ben *V ognjenem kresu* és 2003-ban *Slepici na zemljevidu* címmel szlovénul, és Göcz János *Gyermekkorom faluja (Vaške slike mojega otroštva)* c. könyve. A muravidéki magyar könyvek vásárolhatók voltak már a győri, a zalaegerszegi és a budapesti könyv vásárokon is. Új tendencia kezdett kialakulni azzal, hogy Göncz László a pécsi Pro Pannonia, Varga József a budapesti a Krúdy Irodalmi Kör és a Bíró Famili Nyomda és Kiadóvállalat, Zágorec-Csuka Judit pedig a pilisvörösvári Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület kiadóknál adták ki műveiket Magyarországon. A 90-es évekhez képest a 2000-es évek elején már gyakorlattá vált a szlovéniai magyar könyvkiadásban az állami támogatás mellett a szponzorok és a mecenatúra keresése. 2000–2004 között összesen 18 magyar könyv jelent meg, köztük Bence Lajos, Bence Utrosa Gabriella, Cimmermann Toplák János, Göncz László, Varga József és Zágorec-Csuka Judit művei. Hiányzó műfajnak számít ebben a korszakban még a szociográfia és az esszé.

A szlovéniai magyar könyvkiadásnak nagy szüksége van magyar nemzetiségű íróinak az érvényesülését, kibontakozását, szellemi felzárkózását segítő alapítványokra, pályázatokra és céltámogatásokra az anyaország és az összmagyar szervezetek részéről. A 90-es évektől Magyarországról érkezett is anyagi támogatás a magyar könyvkiadásra. A támogató szervezetek főleg a Magyarok Világszövetsége, az Anyanyelvi Konferencia, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, az Illyés Közalapítvány, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségek Főosztálya, a Határon Túli Magyarok Hivatala. Így lehet a szlovéniai magyar könyvkiadás jövőjét, intézményrendszerét megalapozni, megszervezését stabilizálni. A könyvkiadás erősíti a kulturális- és a nyelvi identitást, amely mindenkor a kultúrában gyökerezik és újul meg, teremt gondolkodási stílust. Az identitást a nyelv alakítja ki, az irodalom fejleszti, de a könyvek közvetítik. A szlovéniai magyar könyvkiadás sem kerülheti meg a jelenkori magyar kultúra megítélését, kritikai és esztétikai értékelését.

A könyvkiadásban is fontos a magyar és a szlovén kulturális kapcsolatok megbecsülése. Ezt az együttélésen alapuló víziót Pável Ágoston a „két nép hűséges fia” kezdte erősíteni életpályájával és munkásságával. 1991-ben Budapesten a kölcsönös megismertetés jegyében mutatták be a Gellért szállóban a muravidéki magyar irodalmat egy irodalmi est keretében, Dr. Czine Mihály irodalomtörténész

méltatta az alkotókat. Ennek keretében három konstelláció: a muravidéki-kisebbségi, vagyis a magyar nemzetiségi, az anyaországi és a szlovén, vagyis a többségi viszonyok, kapcsolatrendszerek kölcsönös megismerése indult el. Ez sorsélménynek is számított, hiszen megkezdődött a szlovéniai magyar irodalom és könyvkiadás integrálódása saját anyaországi kultúrájához.

A muravidéki magyar írók, költők, tanulmányírók intenzívebben a 90-es évektől kezdtek el publikálni a magyarországi irodalmi lapokban, folyóiratokban. A *Muratáj* mellett pl. a *Somogyban*, a *Hévízben*, a *Pannon Tükörben*, az *Árgusban*, a *Hitelben* stb. A cenzúra, vagyis a felelősség számonkérése írásaikért a rendszerváltás előtt (1991) főleg a többségi nemzet irányából érkezett, majd a rendszerváltást követően inkább a nemzetiség közegéből és a magyarországi könyves szakmából. A 2000-es évekre egyre inkább a belső szűrők által működik, a külső háttérbe szorul, vagy megszűnőben van. A szlovéniai magyar íróktól elsősorban a nemzeti sors felvállalását várják az egyetemes magyar könyvkultúra résztvevői és a muravidéki magyarság. Magyarország elvárása a határon túli könyvkiadással kapcsolatosan kétarcú. Az egyik a hagyományos, konzervatív nemzetudatra épülő eszei vonulaton igényli. A másik a liberális, urbánus, kozmopolita, posztmodern, globalista vonulaton, amely az alkotói autonomitásból, vagyis az emberi individuumból indul ki. Mindkét elvárás a magyar irodalom, a magyar kultúra és a könyves szakma megosztottságát jelzi, s ezt is figyelembe kell vennie a szlovéniai magyar könyvvilágnak.

A szlovéniai magyar könyvek kiadói közül három évtizedes múltra tekinthet vissza a mura-szombati Pomurska založba Könyvkiadó és Könyvkereskedési Vállalat, amelyet 1954-ben hoztak létre. Ez a kiadó adta ki a hatvanas évektől a nyolcvanas évekig a szlovén szerzők mellett a muravidéki magyar szerzők munkáit is: a *Naptár* évkönyvet és az *Összhang* kétnyelvű antológiát. Felvállalták a kétnyelvű tankönyvek kiadását is a muravidéki kétnyelvű iskolák számára. Hosszú évekig még a pécsi Jelenkor és a budapesti Európa kiadóval is együttműködtek. A hatvanas években veszteségesek voltak, raktáron maradtak a magyar könyvek, a csekély dotáció nem fedte a kiadás költségeit, ezért a kiadónak új programokat kellett kitalálnia. Mivel nem volt elegendő magyar értelmiségi a szlovéniai könyves szakmában a kezdeti időkben, kétnyelvű magyar szerkesztők hiányában az újvidéki Fórum és a budapesti Európa Kiadó segített a magyar könyvek megjelentetésében. A hetvenes években a Pomurska založba kiadó országos szintűvé vált, egyaránt nyitott volt a szlovén, a jugoszláv és a magyar kultúra, illetve a muravidéki magyar nemzetiség irányában. Kiadási koncepciói is ezekre a területekre terjedtek ki. A magyar klasszikusok és a kortárs írók lelkiismeretes fordítása hamarosan kellems és mindenekelőtt hasznos feladattá vált a kiadó számára. Ennek az irodalomnak legismertebb fordítója Jože Haradil volt a sok más ismert fordító mellett. A magyar irodalom értékei addig ugyanis többé-kevésbé ismeretlenek voltak a szlovének előtt, vagyis olyan nevek, mint Petőfi Sándor, József Attila, Weöres Sándor, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Móricz Zsigmond, Németh László és mások, akiknek értékei a nyelvi és egyéb akadályok dacára az európai irodalom részei. A budapesti Európa Kiadóval való munkakapcsolat következtében fellendült a fordítói munka, amelynek eredményeképpen olyan szlovén művek jelentek meg a magyar könyvpiacra, mint Prešeren válogatott művei, Oton Župančič költészetéből készült válogatás, valamint Iván Cankar, Matej Bor, Miško Kranjec, Ciril Kosmač és mások munkái. A fordítási irodalom (magyar–szlovén) összterméke 81 mű volt a hatvanas évektől kezdve egészen a 80-as évekig. A Pomurska založba Kiadóval elégedetlen, s ezért a vele szakító írók új kiadói csoportosulást hoztak létre Szlovéniai Magyar Írócsoport (ill. Muravidéki Magyar Írócsoport) néven a szlovéniai magyar irodalom kiadására. Ők 1989 és 1997 között a *Muratáj* c. folyóiratot és a *Naptár* c. évkönyvet, valamint egyéb szépirodalmi munkákat is jelentették meg. 1995-től a kiadói tevékenységet a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, az érdekvédelmi teendőket pedig a Szlovéniai Magyar Írók Társasága vette át, amely 1997-ben alakult meg tizenhárom szlovéniai magyar író és költő közreműködésével, s szervezetileg a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézethez tartozik.

1998-ban a Bánffy Könyvesbolt megnyitásával lehetőség nyílt a szlovéniai magyar könyvterjesztésre is. A könyvesboltban magyar nyelvű könyvek és folyóiratok közt válogathatnak az érdeklődők. 2004-től pedig a Bánffy Központ létrejöttével a közönség alkalmakként rendezvényeken, író-olvasó találkozókon vehet részt. A Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet költségvetésének egyötödét fordítja évente magyar könyvek kiadására. 1994-től egészen napjainkig ez a kiadási tendencia érvényesül. Elvéve egy-egy lendvai intézet, pl. a Knjižnica Lendava – Könyvtár Lendva, a Galéria Múzeum Lendva kiad egy-egy magyar, főleg szakkönyvet annak ellenére, hogy a kiadás nem fő profiljuk, csak a tevékenységük esetleges melléktermékeként merül fel.

A Top-Print Grafikai Stúdió és Könyvkiadó 1997-ben nyílt meg Lendván Halász Albert vezetésével. Magánvállalkozásnak indult, elsősorban a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet megrendeléseit teljesítette. Egy év múlva Studio Artisra változtatta a nevét, a kiadást megtartva, de kibővített szolgáltatási körrel folytatták munkájukat: a grafikai tervezést, térképészetet, fordítást, lektorálást, s kiadtak egy hirdetésű újságot is a magyarok területén. A magánvállalkozásban működött kiadó nem volt hosszú életű, nem tudta kinőni magát, részben személyi okok miatt, de alapvetően a kiadói megélhetéshez szükséges könyvtermés hiánya miatt is.

1992-ben alakult meg a muraszombati Franc-Franc Könyvkiadó Kft. a muravidéki szlovén kultúra és kiadás támogatására. Alapítói Feri Lainšček, híres muravidéki író és Franci Just irodalomtörténész voltak. Működését a Szlovén Művelődési Minisztériumtól kapott pályázati támogatás is segíti. Egyik sikerkiadványuknak számított a 2002-ben kiadott szlovén nyelvre fordított Márai-kötet, *A gyertyák csonkig égnek*, az „Új Hidak Magyarországgal” c. sorozatban. 2003-ban adták ki szlovén fordításban Zágorec-Csuka Judit egyik verseskötetét is.

A győri Hazánk Kiadóval a kapcsolat a 80-as évekre vezethető vissza. A 90-es évek elejétől ösztönözte és segítette a határon túli kiadókat, tartotta a kapcsolatot a muravidéki kiadói szakmával is. Így 12 muravidéki magyar kiadványt adott ki az MNMI megbízásából. Igazgatója, Szabó József 1989-től jelentet meg a Győr-Sopron megyéhez kötődő értékekről írt műveket. A 90-es évek vége felé gazdasági okok miatt szakított az MNMI a Hazánk Kiadóval, de a szlovéniai magyar kiadványokat és szerzőket azt követően is bemutatják az évente megrendezett Győri Könyvszalonnán c. nemzetközi kiadványbemutató vásáron.

A szlovéniai magyar könyvkultúrában a kiadvány illusztrálásának az igénye mindig jelen volt, de a körülményektől függően változó színvonalú kiadványokban valósult meg. Ha az elmúlt közel negyven év termését végignézzük, látható, hogy született igényes megjelenésű, nagyon szépen illusztrált kiadványok is. Az 1961-től megjelenő közel száz magyar kiadvány kb. a harmada illusztrált (ez az arány figyelhető meg az erdélyi, kárpátaljai, szlovákiai és délvidéki magyar kiadványokban is).

A hatvanas évekre a fekete-fehér tusábrázolás (Gábor Zoltán festőművész, Gális István grafikus munkái) volt jellemző, majd a hetvenes évek pangása után, a nyolcvanas években a hatékony intézményi támogatások következtében változatosabb tipográfiajű és képanyagú kiadványok adtak ki úgy, hogy szinte minden évben készült egy különlegesen „szép” kiadvány is. Nem mindennapi illusztrációnak számítanak Czimmermann Toplák János nyolcvanas években készült haiku-zen rajzai, amelyekben a szöveg és kép teljes harmóniája figyelhető meg.

Az átütő változást a kilencvenes évek hozták meg, amikor a muravidéki magyar kiadványokban egymásra találtak a szerzők, a kiadó, a technikai szerkesztő és a nyomdászok. A magyar kiadvány formatervezését Meszelics László tervező-grafikus vette át. A fűzött kiadványok mellett megjelentek az igényesebben tervezett és kötött, kemény címlappal készült kiadványok. A Studio Artisban Halász Albert saját illusztrációval, Hagymás István pedig fotóillusztrációkkal látta el a magyar kiadványokat. A kilencvenes évektől lehetőség nyílt arra, hogy magyarországi képzőművészeti iskolákban tanulhassanak az érdeklődők. Közülük Orbán Péter tervezőgrafikus tehetséges formatervezőnek és kiadványillusztrátornak ígérkezik, aki visszatért alkotni a szülővárosába, Lendvára.

Irodalom

A muravidék földrajzi névvel azt a ma Szlovéniához tartozó tájegységet jelölik, amely 1919 előtt a történelmi Zala és Vas megyékhez tartozott. – RUDAŠ Jutka: *Irodalom és kulturális identitás a Muravidéken napjainkban*. = Muratáj 2002. 57. – BENCE Lajos: *A szlovéniai magyarság*. www.hhrf.org/fprominoritate/1996/osz03.htm – SZIJÁRTÓ Imre: *Igék a megmaradásért*. = Tiszatáj 2002. 7. sz. – SZÉKELY András Bertalan: *Magyar–szlovén kapcsolatok*. = Társadalmi Szemle 1996/5. 64–65. – KIRÁLY M. Jutka: *Hang a Kárpát-medencében, kapcsolat itthon*. = Népújság 2003. jan. 16. 9. – ÁCS Margit: *Kölcsönös garancia*. = Pannon Tükör (6.) 2001. jan.–márc. 1. sz. 9–15. – BÁRDI Nándor: *A határon túli magyar társadalmak és magyarságpolitikák átalakulása a kilencvenes években. A muravidéki magyarság ma népszámlálási adatok tükrében*. Konferencia-anyag-előadás. Lendva, 2003. máj. 30. – SZIJÁRTÓ Imre: *Igék a megmaradásért. Jegyzetek a szlovéniai magyar irodalomról*. = Tiszatáj 2002. 7. sz. – KRANJEC, Miško: *Találkozás a költővel*. In: VLAJ Lajos: *Versek*. Murska Sobota, 1961. Pomurska založba, 8–9. – SZIJÁRTÓ Imre: *Igék a megmaradásért. Jegyzetek a szlovéniai magyar irodalomról*. = Tiszatáj 2002. 7. sz. – SZÚNYOGH Sándor: *Szomi Pál (1936–1989). In memoriam*. = Népújság 1989. április 21. – Dr. VARGA József: *Szomi Pálra emlékezem*. = Népújság 2000. nov. 3. 11. – VARGA József: *A Petőfi Kultúrkör jegyzőkönyve*. Lendva, 1970. április. 12. – KOCIS Gyula: *Naphívogató*. Utószó. Murska Sobota, 1974. Pomurska založba, 54. – PÉNTÉK Imre: *Szűnyogh Sándor: Hóvágy*. Murska Sobota, 1985. Pomurska založba, [Fülszöveg]. – GYURÁCZ Ferenc: *Bence Lajos: Lételelet*. Lendva, 1989. [Fülszöveg]. – GUTTMAN Miklós: *Anyanyelvünkért*. Murska Sobota, 1983. Pomurska založba. [Bevezető]. – JUHÁSZ György: *Előszó helyett...* In: SZABÓ József: *Nem is olyan régen történt*. Murska Sobota, 1987. Pomurska založba. – SZIJÁRTÓ Imre: *Igék a megmaradásért. Jegyzetek a szlovéniai magyar irodalomról*. = Tiszatáj 2002. 7. sz. 9. – SZARKA László: *Előszó Göncz László monográfiájához*. In: GÖNCZ László: *A muravidéki magyarság 1918–1941*. Lendva, 2001. MNMI. 6. – BENCE Lajos: *Ráolvasások. Válogatott és új versek*. Lendva, 2000. MNMI. [Fülszöveg]. – Dr. VARGA József: *Zágorec-Csuka Judit: Kiűzve az Édenből*. Lendva, 1997. MNMI. [Fülszöveg]. – BENCE Lajos: *A Zrínyiek nyomában*. = Népújság 2004. jan. 8. 11. – GÖNCZ László: *Összmagyar és kisebbségi nemzeti kulturális értékeinkről*. = Muratáj 1997. 1. sz. 44–45. – Dr. CZINE Mihály: *A szlovéniai magyarság budapesti közsöntése*. = Muratáj 1991. 28–29. – SZÉKELY András Bertalan: *Az új magyar kisebbségpolitika, különös tekintettel a szlovéniai magyarságra*. = Muratáj 1991. 29. – TERNAR, Jože: *A kultúr hagyományokra alapozott fejlődés*. = Naptár 1980. Murska Sobota, 1979. Pomurska založba. 86–91. – HRADIL, Jože: *Az első könyvtől a Pomurska založba tizedik sorozatáig*. = Naptár 1980. Murska Sobota, 1979. Pomurska založba. 92–97. – SZABÓ Lilla: *A magyar könyvillusztráció Magyarországon határain kívül 1918-tól napjainkig című kiállítás és konferencia*. Magyar Képzőművészek és Iparművészek Társasága. Bp. 2001. konferencia-körlevél. – P. SZABÓ Ernő: *Vizuális anyanyelv határok nélkül*. Magyar könyvgrafika kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban. = Magyar Nemzet 2001. ápr. 21. 15. – CSUKA Judit: *Az ember egyedül születik. Beszélgetés Bence Utrosa Gabriellával, muravidéki novelláiról*. = Népújság 1993. febr. 26. 9. – Dr. VARGA József: *Bence Utrosa Gabriella: Ki lakik a sötétben?* = Muratáj '96, Lendva. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. 1997. – SZIJÁRTÓ Imre: *Csodavárók – jegyzetek a Karácsonyi varázslat című filmről*. = Népújság 2001. jan. 25. – BENCE Lajos: *A szlovéniai magyar irodalom*. = Pannon Tükör 2000. szept.–dec., 5–6. sz. 11–12. – VARGA József: *Gábor Zoltán: Postagalamb*. Murska Sobota, 1982. Pomurska založba. [Fülszöveg]. – BENCE Lajos: *Zágorec-Csuka Judit: Gábor Zoltán festőművész portréja*. In: GÁBOR Zoltán: *Elmondom*. 127–128. [Recenzió]. – KALAPIS Rókus: *Sóhajok a varázsló barlangjából*. = Horvátországi Magyarság 1996. febr., 2. sz. [Recenzió]. – SZARKA László: *Előszó*. In: GÖNCZ László: *A muravidéki magyarság 1918–1941*. Lendva, 2001. MNMI. 7. – PAP Gábor: *Előszó*. In: *Casanova napja. Fellini Casanovájának asztrálmítoszi vo-*

natkozásai. Győr, 1993. Hazánk, 5–7. – HAGYMÁS István: *Előszó*. In: *Utazások Fellinivel, a Zenekari próbára, a nők városában és a satyricon világába*. Filmelemzések. Pilisvörösvár, 2002. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, 3–5. – Dr. KÜRTI László: *Előszó*. In: HALÁSZ Albert: *Az alsólendvai sajtó és néprajz 1889–1919*. Bp. 1994. MNMI és Hunga-Print Kiadó, 5. – Dr. GADÁNYI Károly: *Rozmán Erzsébet. Vallomások, versek*. Murska Sobota, 1982. Pomurska založba. [Fülszöveg]. – Dr. BENCE Lajos: *Szomi Pál emlékezete*. = *Népújtság* 2001. ápr. 5. 18. – SZÚNYOGH Sándor: *Tavaszcímzés*. Antológia. Murska Sobota, 1972. Pomurska založba. 15–16. – KOCSIS Gyula: *Halicanumi üzenet*. Versek. Murska Sobota, 1975. Pomurska založba. [Fülszöveg]. – PÉNTEK Imre: *Szúnyogh Sándor: Hóvágó*. Murska Sobota, 1985. Pomurska založba. [Fülszöveg]. – BENCE Lajos: *„Nem történt semmi, fáklyavivők voltunk.”* = *Népújtság* 2003. jan. 16. 11. – KOCSIS Gyula: *Varga József: Naphívogató*. Gyermekversek. Murska Sobota, 1974. Pomurska založba. [Fülszöveg]. – SZ. KANYÓ Leona: *Varga József: Pásztortűzek*. Versek-gyermekversek. Murska Sobota, 1979. Pomurska založba. [Fülszöveg]. – BENCE Lajos: *Utószó*. In: VARGA József: *Sorvadó népem*. Elbeszélések. Lendva, 1992. Szlovéniai Magyar Írócsoport. – GUTTMANN Miklós: *Előszó*. In: VARGA József: *Hangbona*. Gyermekversek. Lendva, 1995. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. – KRANJEC, Miško: *Találkozás a költővel*. In: VAI Lajos: *Versek*. Murska Sobota, 1961. Pomurska založba. 7–12. – BENCE Lajos: *Írott szóval a megmaradásért. A szlovéniai magyarság 70 éve*. Lendva, 1994. Magyar Művelődési Minisztérium–Hazánk Könyvkiadó, 92–94. – VARGA József: *Szelíd intés*. Murska Sobota. 1968. Pomurska založba. 52. – GÖNCZ László: *Utószó*. In: ZÁGOREC-CSUKA Judit: *Viharverten*. Versek barátainknak. Lendva, 1997. MNMI. 7. – ZÁGOREC-CSUKA Judit: *Viharverten*. Versek barátainknak. Lendva, 1997. MNMI. [Fülszöveg]. – RUDAŠ Jutka: *Irodalom és kulturális identitás a Muravidéken napjainkban*. = *Muratáj* 2002. – BOKOR József: *Aki versben véli megtalálni önmagát*. = *Muratáj* 1998. 2. sz. 134–140. – VARGA József: *Zágoréc-Csuka Judit: V ognjenem kresu*. = *Népújtság* 2001. aug. 9. 8.

ZÁGOREC-CSUKA JUDIT (Lendva)